

Ηετιώνεια, 2014 -2021: ένας αρχαιολογικός χώρος, πολλές εκπαιδευτικές δράσεις

Η χερσόνησος της Ηετιώνειας με το αρχαίο φρούριο βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του κεντρικού λιμανιού του Πειραιά.

Ο βραχώδης λόφος που είναι γνωστός με το πολύ εύστοχο όνομα Καστράκι, υπήρξε το σκηνικό για πολλές σημαντικές στιγμές της αρχαίας αλλά και της νεότερης ιστορίας του τόπου. Σήμερα οι αρχαιότητες του λόφου αποτελούν ένα σπουδαίο τοπόσημο του Πειραιά και της Δραπετσώνας και πεδίο

υλοποίησης πολλών εκπαιδευτικών δράσεων από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων.

Λίγα λόγια για την ιστορία του χώρου

Η Ηετιώνεια στην αρχαιότητα

Για τους Αθηναίους του 5ου αι. π.Χ. η περιοχή είχε μεγάλη στρατηγική σημασία, καθώς από το σημείο αυτό μπορούσαν, ακόμα και με μια μικρή δύναμη, να ελέγχουν αποτελεσματικά την πρόσβαση από την ξηρά στον Κάνθαρο, τον Μεγάλο Λιμένα του Πειραιά. Για το λόγο αυτό η χερσόνησος της Ηετιώνειας είχε συμπεριληφθεί στην Θεμιστόκλεια οχύρωση της πόλης.

Αργότερα, το 411 π.Χ. σε μια από τις πιο δραματικές φάσεις του Πελοποννησιακού Πολέμου, στην Ηετιώνεια άρχισε να χτίζεται ένα φρούριο με πρωτοβουλία των Ολιγαρχικών που είχαν καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα και προσπαθούσαν με κάθε τίμημα να συνάψουν ειρήνη με τους Σπαρτιάτες.

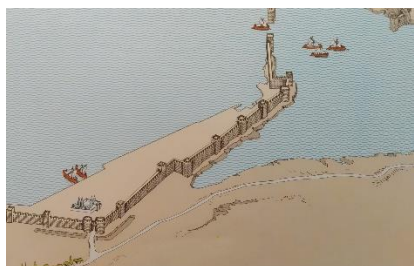
Μια φήμη που σαν πυρκαγιά απλώθηκε στην πόλη και έφθασε μέχρι την Αθήνα, ότι οι Ολιγαρχικοί έχτιζαν το φρούριο για να διευκολύνουν την απόβαση των Σπαρτιατών και να εμποδίσουν τον αθηναϊκό στόλο να επιστρέψει από τη Σάμο, προκάλεσε μεγάλη σύγχυση και δίχασε τους πολίτες. Πάνω στην αναταραχή οι σπλιτες που οικοδομούσαν το τείχος, μαζί με αρκετούς πολίτες άρχισαν να το γκρεμίζουν. Έτσι το πρώτο φρούριο της Ηετιώνειας ισοπεδώθηκε πριν καν ολοκληρωθεί η ανέγερσή του.

Το 404 π.Χ. οι ηττημένοι Αθηναίοι υποχρεώθηκαν από τους Σπαρτιάτες να κατεδαφίσουν τα τείχη της Αθήνας και του Πειραιά. Δέκα χρόνια έμειναν ερειπωμένα τα τείχη, μέχρι το 394 π.Χ. όταν ο στρατηγός Κόνωνας εξασφάλισε τους απαραίτητους πόρους για την ανοικοδόμησή τους. Τότε χτίστηκε το φρούριο της Ηετιώνειας. Σε αυτήν τη φάση το τείχος που έκλεινε την οχύρωση στη δυτική πλευρά δεν ακολούθησε τη γραμμή του παλαιότερου τείχους, αλλά χτίστηκε πιο μέσα μειώνοντας την εντός των τειχών περιοχή.

Η είσοδος στο φρούριο της Ηετιώνειας γινόταν από μια πύλη, πλάτους 3,70 μ., που έκλεινε με δίφυλλη πόρτα. Δεξιά και αριστερά της πύλης υψώνονταν ορθογώνιοι πύργοι, ενώ άλλοι πύργοι και προμαχώνες, χτισμένοι σε μικρή απόσταση ο ένας από τον άλλο, ενίσχυαν την άμυνα του φρουρίου.

Στους αιώνες που ακολούθησαν, καθώς άλλαζε ο τρόπος του πολέμου και της πολιορκίας, έγιναν αρκετές προσθήκες και μετατροπές στο φρούριο με στόχο πάντα την ενίσχυση της άμυνας.

Στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. προκειμένου να εμποδίζουν τις πολιορκητικές μηχανές να πλησιάζουν επικίνδυνα τα τείχη, έσκαψαν κατά μήκος του βόρειου τείχους μια τάφρο πλάτους 10 μ. και βάθους 5 μ., έχτισαν μπροστά από την πύλη ένα προτείχισμα και άνοιξαν μια μικρότερη τάφρο πλάτους 3,5 μ. Οι δύο τάφροι ήταν άνυδρες, δηλαδή δεν γέμιζαν νερό, και δεν βρίσκονταν στην ίδια ευθεία. Ανάμεσά τους υπήρχε ένα στενό πέρασμα, μόλις 1,5 μ. ενώ η μεγάλη τάφρος πρέπει να διέθετε και ξύλινη κινητή γέφυρα. Οι δύο χτιστοί πεσσοί (κολόνες τετράγωνης διατομής), που βλέπουμε μέσα στη μεγάλη τάφρο, πιθανόν να ήταν τα στηρίγματα για τη γέφυρα.

Σε μια επόμενη φάση, μέσα στον 2^ο αι. π.Χ., δεξιά και αριστερά της πύλης χτίστηκαν δύο νέοι πύργοι, κυκλικοί. Οι παλαιότεροι ορθογώνιοι πύργοι εγκιβωτίστηκαν στο εσωτερικό των νέων πύργων. Την ίδια εποχή μπροστά στην πύλη χτίστηκαν και κάποιοι άλλοι τοίχοι που σχημάτιζαν γωνία για να δυσκολέψουν ακόμα περισσότερο την πρόσβαση,

αφού ο εχθρός θα αναγκαζόταν να κινείται ζιγκ ζαγκ για να πλησιάσει στην πύλη.

Το τέλος του φρουρίου ήρθε το 86 π.Χ. από τις ρωμαϊκές λεγεώνες. Το καλοκαίρι του 88 π.Χ. οι Αθηναίοι με την βοήθεια του Μιθριδάτη, βασιλιά του Πόντου, επαναστάτησαν εναντίον των Ρωμαίων. Ο Σύλλας έστειλε στρατό να πολιορκήσει την Αθήνα και τον Πειραιά και οι δύο πόλεις το 86 π.Χ. παραδόθηκαν στα χέρια των Ρωμαίων. Ο Πειραιάς κατακάηκε, τα τείχη ισοπεδώθηκαν και δεν χτίστηκαν ποτέ ξανά. Έτσι το φρούριο της Ηετιώνειας, σωρός λίθων πλέον, καλύφθηκε από τη λήθη των αιώνων.

Η Ηετιώνεια στους νεότερους χρόνους

Τα ερείπια του αρχαίου φρουρίου ήρθαν ξανά στην επιφάνεια το 1886 με τις ανασκαφές που έκανε η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στο Καστράκι. Ωστόσο μερικά χρόνια αργότερα ο λόφος, και η ευρύτερη περιοχή, καταλήφθηκαν από έναν εκτεταμένο προσφυγικό οικισμό.

Οι πρώτοι πρόσφυγες πρέπει να ήρθαν το 1914. Ήταν 1400 άτομα από τη Ραιδεστό της Ανατολικής Θράκης που μεταφέρθηκαν με πλοίο στον Πειραιά και για αυτούς ιδρύθηκε ο πρώτος προσφυγικός καταυλισμός στην περιοχή.

Το 1922, το τεράστιο προσφυγικό κύμα που κατέκλεισε την Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας γιγαντιαίος προσφυγικός οικισμός στην Δραπετσώνα, με επτά πυκνοκατοικημένες προσφυγικές γειτονιές, μια από αυτές στο Καστράκι. Οι συνθήκες για τις επτακόσιες οικογένειες που είχαν εγκατασταθεί αρχικά στον καταυλισμό ήταν πολύ δύσκολες. Πάνω από 5.000 άνθρωποι ζούσαν εκεί χωρίς ύδρευση και αποχέτευση σε σκηνές και παραπήγματα, όχι μεγαλύτερα από 4 X 4 με κοινόχρηστα αποχωρητήρια. Ο οικισμός είχε στενά δρομάκια με χώμα και ρυάκια όπου έτρεχαν τα απόβλητα και λόφους με σκουπίδια.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1928, στο Καστράκι και στην περιοχή γύρω από τον Άγιο Διονύσιο είχε διαμορφωθεί μια μεγάλη παραγκούπολη με 17.000 κατοίκους, ενώ στο Καστράκι υπήρχαν ακόμα οικογένειες που ζούσαν σε σκηνές.

Όπως ήταν επόμενο οι εγκαταστάσεις αυτές προξένησαν μεγάλες καταστροφές στις αρχαιότητες.

Καταστροφές όμως έγιναν και την περίοδο της γερμανικής κατοχής: το 1944 στον μεγάλο βομβαρδισμό του Πειραιά από τους Άγγλους, ένας όλμος έπεσε πάνω στα ερείπια του ανατολικού πύργου της οχύρωσης και τα διέλυσε.

Τα μεταπολεμικά χρόνια το Καστράκι ήταν μια θλιβερή χωματερή που δεν αποκαταστάθηκε με την διάλυση της προσφυγικής παραγκούπολης. Μάλιστα ο ΟΛΠ άρχισε να χρησιμοποιεί τον χώρο ως υπαίθρια αποθήκη άχρηστων υλικών.

Η Ηετιώνεια σήμερα

Η εικόνα άρχισε να αλλάζει την περίοδο 1997 – 2002, όταν η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων (τότε ΚΣΤ' ΕΠΚΑ), ξεκίνησε εκτεταμένες αποχωματώσεις και ανασκαφικές εργασίες που έφεραν ξανά στο φως το αρχαίο φρούριο.

Στη συνέχεια, το 2013, ενεργοποιήθηκε η Προγραμματική Σύμβαση Πολιτισμικής Ανάπτυξης για το έργο της διαμόρφωσης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της

Ηετιώνειας Πύλης, μεταξύ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων και της Περιφέρειας Αττικής. Το έργο αφορούσε στην αποκατάσταση των δύο πύργων της οχύρωσης και στην εν γένει διαμόρφωση του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό χαράχθηκαν διαδρομές επισκεπτών, στήθηκε φυλάκιο εισόδου, έγιναν φυτεύσεις και τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες. Με την ολοκλήρωση του έργου το 2018 ο Πειραιάς και η Δραπετσώνα, απέκτησαν έναν πολύ γοητευτικό αρχαιολογικό χώρο, που προσφέρεται για την υλοποίηση εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δράσεων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Εκπαιδευτικές δράσεις στο φρούριο της Ηετιώνειας

Από τη στιγμή που ξεκίνησαν οι εργασίες αναστήλωσης και διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου, ξεκίνησε παράλληλα μια εκστρατεία ενημέρωσης του κοινού με καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, επικοινωνιακές δράσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα.

Ημερίδες και σεμινάρια

Η οχύρωση του αρχαίου Πειραιά, με το Κονώνειο τείχος, τις Αστικές Πύλες και το φρούριο της Ηετιώνειας, απετέλεσε κεντρικό θέμα σε ημερίδες και σεμινάρια που διοργανώθηκαν από το Γραφείο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της Εφορείας σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς φορείς.

Η πρώτη ημερίδα με τίτλο «Περιβάλλον και Αρχαιολογία- Περιβαλλοντικές – Πολιτιστικές προσεγγίσεις στα πλαίσια υλοποίησης προγραμμάτων Σχολικών δραστηριοτήτων » διοργανώθηκε την 1/11/14 σε συνεργασία με τους Υπεύθυνους Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δραπετσώνας και τις Εφορείες Αρχαιοτήτων της Αθήνας (τότε Α' και Γ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων).

Στο πλαίσιο της ημερίδας έγιναν εισηγήσεις από τους διοργανωτές, αρχαιολόγους και εκπαιδευτικούς, όπου παρουσιάστηκαν οι στόχοι και η φιλοσοφία των αρχαιολογικών – περιβαλλοντικών προγραμμάτων και η εφαρμογή τους στις σχολικές μονάδες.

Κατά τη διάρκεια της ημερίδας έγινε μια πρώτη παρουσίαση του αρχαίου φρουρίου της Ηετιώνειας και οι 80 συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί ενημερώθηκαν για τις αναστηλωτικές εργασίες και τις σχεδιαζόμενες εκπαιδευτικές δράσεις στον αρχαιολογικό χώρο.

Στις αρχές της επόμενης χρονιάς και κατόπιν πρόσκλησης του Γραφείου Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της ΕΦΑ Πειραιώς και Νήσων, διοργανώθηκε τριήμερο σεμινάριο με τίτλο **«Περιβαλλοντικές – Πολιτιστικές Διαδρομές: δημόσιοι αστικοί χώροι γύρω από τα τείχη της Αθήνας και του Πειραιά»**, στις 27,28/2 και 1/3/15.

Το σεμινάριο συνδιοργανώθηκε από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Αθηνών, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δραπετσώνας και τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά.

Στο πλαίσιο του σεμιναρίου παρουσιάστηκαν θεωρητικές εισηγήσεις από αρχαιολόγους των δύο Εφορειών και εκπαιδευτικούς (27/2/15) και υλοποιήθηκαν περιηγήσεις σε αρχαιολογικούς

χώρους της Αθήνας και του Πειραιά.

Συγκεκριμένα οι 125 συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί ξεναγήθηκαν στους αρχαιολογικούς χώρους της Ηετιώνειας Πύλης και των Αστικών Πυλών του Πειραιά, στον Κεραμεικό και στους Δυτικούς Λόφους της Αθήνας και συμμετείχαν σε εργαστήρια μελέτης πεδίου.

Στόχος του τριήμερου σεμιναρίου ήταν να γνωρίσουν οι εκπαιδευτικοί του Πειραιά και της Αθήνας κάποιους λιγότερο γνωστούς αρχαιολογικούς χώρους, όπως είναι οι Αστικές Πύλες, το φρούριο της Ηετιώνειας και οι Δυτικοί Λόφοι, μέσα από μια ενιαία θεματική που συνδυάζει την αρχαιολογία με περιβαλλοντικά θέματα, με απώτερο στόχο να σχεδιάσουν εκπαιδευτικές δράσεις για τους μαθητές τους.

Μετά την ολοκλήρωση των ανασκαφικών και αναστηλωτικών εργασιών στον αρχαιολογικό χώρο της Ηετιώνειας διοργανώθηκαν δύο επιπλέον σεμινάρια για εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Το πρώτο με τίτλο **«Ηετιώνεια, ένα αρχαίο φρούριο στο λιμάνι του Πειραιά»** διοργανώθηκε στις 14/12/19 σε συνεργασία με το Γραφείο Πολιτιστικών Θεμάτων της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά και το παρακολούθησαν 50 εκπαιδευτικοί.

Το δεύτερο, με τίτλο «**Η τοπική ιστορία στην τάξη, στο μουσείο και στον αρχαιολογικό χώρο**» υλοποιήθηκε στις 14/1/20 σε συνεργασία με το 6^ο Περιφερειακό Κέντρο Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Αττικής και το παρακολούθησαν 40 εκπαιδευτικοί.

Αμφότερα τα σεμινάρια είχαν ως στόχο την γνωριμία με τον αρχαιολογικό χώρο της

Ηετιώνειας και την ένταξή του στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των σχολικών μονάδων του Πειραιά και των όμορων δήμων.

Εκπαιδευτικά προγράμματα

Γνωριμία με ένα αρχαιολογικό εργοτάξιο

Ενώ προχωρούσαν οι εργασίες αναστήλωσης υλοποιήθηκαν τα πρώτα εκπαιδευτικά προγράμματα που είχαν ως στόχο να γνωρίσουν οι μαθητές γειτονικών σχολείων το

σημαντικό έργο που υλοποιούσε η Εφορεία Αρχαιοτήτων στην περιοχή τους. Οι νεαροί επισκέπτες αφού ξεναγήθηκαν στον χώρο, είχαν τη δυνατότητα να συνομιλήσουν με τους εργαζόμενους στο εργοτάξιο, τεχνίτες και συντηρητές, γεγονός που τους κέντρισε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον.

Η δράση υλοποιήθηκε το Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 2016 και συμμετείχαν 60 μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου.

Απογευματινά εκπαιδευτικά προγράμματα

Τη σχολική χρονιά 2018/19 ξεκίνησε η υλοποίηση μιας νέας δράσης, τα απογευματινά εκπαιδευτικά προγράμματα για τα σχολεία που έχουν απογευματινή λειτουργία. Τα Εσπερινά Γυμνάσια – Λύκεια και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας λόγω του ιδιαίτερου ωραρίου τους αποκλείονται από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των Μουσείων που

λειτουργούν πρωινές ώρες. Για το λόγο αυτό το Γραφείο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της Εφορείας θέσπισε απογευματινά προγράμματα σε δύο χώρους, στην Ξυλαποθήκη και στην Ηετιώνεια προκειμένου να καλύψει τις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών των σχολείων.

Η πιλοτική εφαρμογή των απογευματινών προγραμμάτων ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2019. Στο πρώτο απογευματινό εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ηετιώνειας που υλοποιήθηκε στις 19/3/19 συμμετείχε το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας του Πειραιά με 30 ενήλικους μαθητές.

«Οι φρουροί της Ηετιώνειας»

Τον Ιούνιο του 2019 σχεδιάστηκε ένα νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Οι φρουροί της Ηετιώνειας». Στόχος

του προγράμματος είναι να γνωρίσει το μαθητικό κοινό την αρχιτεκτονική ενός αρχαίου φρουρίου και την οχυρωματική τέχνη στην αρχαιότητα καθώς επίσης να κατανοήσει τον ρόλο που διαδραμάτιζε ο πόλεμος στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Παράλληλα μέσα από την περιήγηση στον χώρο φωτίζονται κάποιες σημαντικές στιγμές της ιστορίας του Πειραιά, στην αρχαιότητα και στους νεότερους χρόνους, και συνδέεται η τοπική ιστορία με την γενική.

Το πρόγραμμα, που απευθύνεται σε μαθητές της Δ τάξης του Δημοτικού, εντάχθηκε στον κατάλογο των μόνιμων εκπαιδευτικών δράσεων που υλοποιεί η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων και παρουσιάζεται μια φορά την εβδομάδα, κατά τους μήνες Νοέμβριο, Μάρτιο και Απρίλιο, εφόσον το επιτρέπουν οι καιρικές συνθήκες. Παράλληλα σχεδιάστηκε έντυπο υλικό το οποίο διατίθεται δωρεάν τόσο στα σχολεία όσο και στους επισκέπτες του

αρχαιολογικού χώρου. Πρόκειται για ένα ενημερωτικό φυλλάδιο που απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς και ενήλικο κοινό και μία χαρτοκοπτική για το νεανικό κοινό.

Τη σχολική χρονιά 2019/20 το πρόγραμμα υλοποιήθηκε μόνο κατά την πρώτη περίοδο, Οκτώβριο και Νοέμβριο του 2019, και το παρακολούθησαν 150 μαθητές και μαθητές/τριες. Τα σχολεία που είχαν δηλώσει συμμετοχή τον Μάρτιο και τον Απρίλιο δεν μπόρεσαν να το

παρακολουθήσουν, καθώς ακυρώθηκαν όλες οι προγραμματισμένες εκπαιδευτικές δράσεις λόγω της πανδημίας Covid – 19.

Για τους ίδιους λόγους δεν υλοποιήθηκαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα της Ηετιώνειας κατά τη σχολική χρονιά 2020/21.

Με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 2021/22 προγραμματίστηκε εκ νέου η υλοποίηση των εκπαιδευτικών δράσεων κάθε Τρίτη κατά τους μήνες Νοέμβριο και Μάρτιο, Απρίλιο. Ωστόσο οι περιορισμοί στην μετακίνηση των σχολείων που έχει επιβάλλει η πανδημία δεν επέτρεψαν σε πολλά σχολεία να συμμετάσχουν.

Συγκεκριμένα κατά το μήνα Νοέμβριο είχαν δηλώσει συμμετοχή οκτώ σχολικές μονάδες (200 μαθητές) και τελικά ύστερα από ακυρώσεις μπόρεσαν να συμμετάσχουν μόνο δύο με συνολικό αριθμό συμμετεχόντων τους 35 μαθητές.

Επικοινωνιακές δράσεις για το ευρύ κοινό

Τα προβλήματα και οι περιορισμοί που επέφερε η πανδημία είχαν όπως είναι φυσικό επιπτώσεις και στην διοργάνωση επικοινωνιακών δράσεων και εκδηλώσεων για το ευρύ κοινό.

Τον Σεπτέμβριο του 2020, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων του Δήμου Πειραιά για τις «**Ημέρες Θάλασσας**» διοργανώθηκε

η εκδήλωση «**Οι αρχαιολόγοι υποδέχονται τους εθελοντές στην Ηετιώνεια Πύλη**».

Το Σάββατο 25/9/20 μια ομάδα 10 εθελοντών ανέλαβε να καθαρίσει και να αποψιλώσει μέρος του αρχαιολογικού χώρου και στη συνέχεια οι αρχαιολόγοι της Εφορείας Ελένη Βουλιγέα και Εύη Πίνη τους ξενάγησαν στο χώρο.

**Εύη Πίνη, αρχαιολόγος
Γραφείο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων**